

Recenzja rozprawy doktorskiej
Pani mgr-lic. Anny Białowąs, *Mowy pożegnalne Jezusa (J 13,31-16,33) w*
***świecie hebrajskiej retoryki biblijnej*, Opole 2012, ss. 194,**
napisanej pod kierunkiem o. prof. Andrzeja Sebastiana Jasińskiego OFM.

Rozprawa Pani Anny Białowąs posiada jasną, poprawną metodycznie strukturę. Składa się z czterech rozdziałów. Wszystko zostało poprzedzone spisem treści, wykazem skrótów, indeksem wersetów (3 strony), bibliografią (9 stron), wstępem (9 stron), a zamknięte zakończeniem (4 strony) oraz streszczeniem w języku polskim (4 strony) i angielskim (4 strony).

1. Charakterystyka rozprawy

Omówienie tego punktu należy rozpocząć od wstępu, który został podzielony na trzy sekcje: 1) Ewangelista Jan i Ewangelia według św. Jana (bez mała 5 stron), 2) Mowa pożegnalna jako gatunek literacki w Piśmie Świętym (2 strony) oraz 3) Struktura pracy (2 strony). Jest to bardzo ciekawe posunięcie, które wyraźnie wydziela prezentację zagadnień ogólnych od uszczegółowienia ich w strukturze pracy.

Pierwszy rozdział jest w zasadzie wprowadzeniem metodologicznym do pracy. Zostały w nim omówione takie zagadnienia jak: 1.1. Ogólna charakterystyka hebrajskiej retoryki; 1.2. Cechy charakterystyczne hebrajskiej retoryki (terminologia, relacje między jednostkami symetrycznymi, figury stylistyczne); 1.3. Retoryka hebrajska a retoryka grecko-łacińska; 1.4. retoryka hebrajska a metody historyczno-krytyczne; 1.5. Tło historyczne badań nad hebrajską retoryką. Interesujące w tym rozdziale jest przede wszystkim przedstawienie hebrajskiej retoryki jako właściwszej dla tego typu analizy tekstów biblijnych bardziej niż klasycznej retoryki grecko-rzymskiej.

Drugi rozdział autorka poświęciła kompozycji tekstu J 13,31-16,33. Najpierw dokonała delimitacji tekstu z zastosowaniem kryteriów czasu, miejsca, osób i tematyki. Działanie to pozwoliło jej na usunięcie wszelkich wątpliwości dotyczących granic analizowanego tekstu. Następnie przeanalizowała perykopy J 13,31-38, J 14,1-31; 15,1-16,4; 16,5-33 pod kątem komplementarności części i komplementarności fragmentów. Rozdział został zakończony ujęciem całościowym kompozycji 13,31-16,33. Badania poprowadziły autorkę do odkrycia struktury koncentrycznej analizowanego fragmentu:

Wstęp	J 13,31-32
A. Powrót Jezusa do domu Ojca (wezwanie do wiary)	J 13,33-14,14
B. Miłość i troska	J 14,15-31
C. Zjednoczenie z Chrystusem	J 15,1-17
B'. Nienawiść i prześladowanie	J 15,18-16,15
A'. Powtórne przyjście Chrystusa	J 16,16-33

Trzeci rozdział to przedstawienie głównych idei zawartych w J 13,31-16,33. Autorka zaprezentowała następujące zagadnienia: zapowiedź odejścia i powrotu Jezusa; zapowiedź zaparcia się Piotra, przekazanie miłości; droga, prawda, życie; poznanie Syna jest poznaniem Ojca; inny Paraklet; władca świata; krzew winny; trwanie w Chrystusie; misja uczniów; wiara i niewiara; modlitwa w imię Jezusa.

W czwartym rozdziale przedstawiona została teologia analizowanego tekstu z podziałem na sekcje J 13,33-14,14; J 14,15-31; J 15,1-17; J 15,18-16,15; J 16,16-33. Swoje badania w tej sekcji Anna Białowąs podsumowała w następujący sposób: „Wobec nadchodzącej godziny męki i śmierci, Jezus w swoich mowach pożegnalnych wyjaśnia uczniom znaczenie tego, co ma się dokonać. Na początku Syn Człowieczy zostanie otoczony chwałą (por. J 13,31), której szczytem będzie śmierć na krzyżu. Chwała ta jednak będzie

kontynuowana w świecie przez obecność Parakleta, który będzie nie tylko Pocieszycielem, ale również Duchem Prawdy. Będzie przypominał naukę Chrystusa oraz świadczył o Nim (por. J 14,26; 15,26), prowadził uczniów w prawdzie i oznajmiał im rzeczy przyszłe (por. J 16,13) oraz przekona świat o grzechu, sprawiedliwości i sądzie (J 16,8). Odejście Jezusa miało konsekwencje w życiu uczniów. Świat będzie ich nienawidził i prześladował, tak jak czynił to z Jezusem (por. J 15,18.20). Jednak ani świat, ani władca tego świata, który nadchodzi (por. J 14,30) nie ma władzy nad Synem Bożym i zostanie osądzony (por. J 16,11), a Chrystus zwycięży świat (por. J 16,33). Uczniowie będą mieli współudział w zwycięstwie Chrystusa, gdy będą w nim trwali” (str. 182).

Temat pracy został sformułowany prawidłowo, precyzyjnie i poprawnie metodycznie, ze wskazaniem ram przedmiotowych ogólnych („Mowy pożegnalne Jezusa (J 13,31-16,33)...”) i szczegółowych, wyjaśnionych w drugiej części tytułu („...w świetle hebrajskiej retoryki biblijnej”). Tytuł wskazuje na przedmiot podjętych przez autorkę badań. Z jednej strony chodzi o analizę mów pożegnalnych Jezusa w Ewangelii według św. Jana. Z drugiej strony chodzi o taką ich interpretację, która odzwierciedla hebrajską retorykę biblijną. Wybór tematu nie budzi zastrzeżeń. Należy pochwalić autorkę za odwagę podjęcia się go, tym bardziej, że opracowanie wymagało umiejętności poruszania się w więcej niż tylko jednej dyscyplinie naukowej. Należało bowiem wykazać się znajomością tak Ewangelii według św. Jana w ogólności, jak i hebrajskiej retoryki biblijnej w szczególności.

Powód, dla którego autorka zajęła się zagadnieniem postawionym w tytule, został przez nią wskazany we wstępie do pracy. Nawiązując do licznych analiz mów pożegnalnych Jezusa podejmowanych przez uczonych ostatnich dziesięcioleci, autorka zauważyła, że wskazanym było zajęcie się ich opracowaniem w kontekście hebrajskiej retoryki biblijnej: „Tekst przepelniony jest nauką Jezusa, która skupia się na miłości, zachowywaniu przykazań, zapowiedziach odejścia i powrotu Chrystusa oraz posłania Ducha Świętego. Aby jednak pełniej zrozumieć głębię teologiczną mów pożegnalnych Jezusa, wydaje się czymś wskazanym, a nawet niezbędnym, posłużyć się hebrajską retoryką biblijną, która stanowi kontekst zarówno kulturowy, jak i teologiczny, w jakim zostały one wyrażone” (str. 23-24).

2. Ocena metodyczna

Struktura rozprawy jest poprawna i jasna, o czym wspominałem już wyżej. Dodatkowo zauważmy, że została ona wyjaśniona przez autorkę we wstępie (str. 24-26).

Oceniając pracę Anny Białowąs należy najpierw odpowiedzieć na pierwsze pytanie metodologiczne: Co w omawianej dziedzinie zrobiono dotychczas i jakie zostały osiągnięte wyniki? Autorka jest w pełni świadoma jakie dotychczas osiągnięto wyniki w dziedzinie badań nad Ewangelią według św. Jana, co pokazała we wstępie (str. 18-22). Zna również świetnie metodę analizy retorycznej, czemu dała wyraz także we wstępie (str. 22-24). Uważam, że dość nietypowe posunięcie, jak na wstęp do pracy naukowej, czyli zamieszczenie podpunktów „Ewangelista Jan i Ewangelia według św. Jana” oraz „Mowa pożegnalna jako gatunek literacki w Piśmie Świętym”, na pierwszy rzut oka wydaje się przynajmniej mankamentem metodycznym. W rzeczywistości jednak bardzo dobrze przygotowuje pole badawcze, czyli analizę retoryczną mów pożegnalnych Jezusa w Ewangelii według św. Jana. Odpowiadając na pierwsze pytanie metodologiczne zaznaczyć jeszcze należy, że Anna Białowąs doskonale orientuje się nie tylko w zagadnieniach biblijnych poruszanych w literaturze polskiej (przytacza 18 komentarzy polskojęzycznych), lecz również obcojęzycznej (8 komentarzy obcojęzycznych). Podobne proporcje znajdujemy również w cytowanych opracowaniach. Niewątpliwą zaletą tej części pracy jest wyjaśnienie kontekstu mów pożegnalnych Jezusa w Ewangelii według św. Jana, jakim jest hebrajska retoryka biblijna (str. 23).

Niewątpliwą zaletą metodyczną wstępu do pracy jest postawienie problemu / pytań badawczych: „Analizując tekst J 13,31-16,33 warto postawić zasadnicze pytania badawcze: Jak kompozycja wpływa z omawianej jednostki tekstualnej? Czy mamy do czynienia z jedną mową pożegnalną, czy z wieloma mowami, które tworzą większą jednostkę? Jakie są myśli przewodnie tekstu? Odpowiedzi na wyżej postawione pytania prowadzą do pogłębienia wniosków teologicznych, wpływających z omawianej jednostki tekstualnej” (str. 24). Autorka wyraźnie określiła także cel pracy: „Celem niniejszej rozprawy doktorskiej jest przeprowadzenie szczegółowej analizy mów pożegnalnych Jezusa (J 13,31-16,33) w świetle hebrajskiej retoryki biblijnej oraz ukazania jak kontekst środowiska semickiego wpływał na sposób wyrażania przez Jezusa (redaktorów) ostatnich nauk i obietnic w czasie Ostatniej Wieczery” (str. 24).

Kolejnym pytaniem metodologicznym, na które trzeba odpowiedzieć to: W jaki sposób Anna Białowąs opracowała temat, czyli w jaki sposób poprowadziła dyskurs badawczy?

Swoje badania autorka rozpoczyna od bardzo obszernego wprowadzenia metodologicznego (17 stron). Jest to bardzo dobre ukazanie takich zagadnień jak terminologia jaką posługuje się analiza hebrajskiej retoryki biblijnej. Autorka bardzo precyzyjnie wyjaśniła takie zagadnienia poziomów niższych jak wyraz, człon, segment, urywek, część. Podjęła również takie zagadnienia poziomów wyższych jak fragment, sekwencja, sekcja i książka. Bardzo pożyteczne dla zrozumienia hebrajskiej retoryki biblijnej było również przeanalizowanie relacji między jednostkami symetrycznymi, tak w sensie częściowym (wyrazy początkowe, końcowe, skrajne, łączące, centralne), jak i całkowitym (kompozycja równoległa, lustrzana, koncentryczna, eliptyczna). Analiza figur stylistycznych charakterystycznych dla tego rodzaju retoryki (paralelizmy, chiasm, binarność, inkluzja, parataksa) przyniosła pełne spektrum analizy J 13,31-16,33. Szczególnie cennym punktem tej części pracy pod względem metodycznym było porównanie retoryki hebrajskiej z retoryką grecko-rzymską: „Retoryka grecka usiłuje przekonać czytelnika do poparcia racji autora, z kolei retoryka hebrajska opisuje rzeczywistość i pozostawia wyciąganie wniosków czytelnikowi: «Żyd ukazuje, Grek chce udowodnić. Grek usiłuje doprowadzić swego słuchacza aż do końca rozumowania, Żyd wskazuje drogę, którą winien pójść i zachęca go, by nią szedł»” (str. 34). Należy zauważyć, że autorka w pierwszym rozdziale daje bardzo solidny fundament teoretyczny i metodyczny pracy – retoryka hebrajska, jako fundamentu argumentacji autorów nowotestamentowych w ogólności, a Ewangelii wg św. Jana w szczególności.

Drugi rozdział (91 stron), jak już wspominałem wyżej, został poświęcony kompozycji J 13,31-16,33. Autorka bardzo poprawnie metodycznie uporządkowała kolejność omawianych zagadnień w odniesieniu do analizowanego tekstu. Rozpoczyna od bardzo precyzyjnej delimitacji tekstu. Należy jednak zauważyć, że porównanie J 13,31-16,33 z kontekstem poprzedzającym i następującym (str. 48-50), pod względem delimitacji tekstu jest dość zdawkowe. Należy uznać to jedynie za mankament, a nie błąd, bo autorka wyciąga bardzo prawidłowe wnioski w oparciu o kryteria czasu, miejsca, osób i tematyki. W drugiej części tego rozdziału autorka podejmuje badanie poszczególnych części J 13,31-16,33 z niezwykle rygorystycznym metodycznym w kluczu analizy retoryki hebrajskiej. Powtarzającym się zabiegiem jest ukazanie komplementarności części i fragmentów.

Rozdział trzeci (30 stron), to przede wszystkim prezentacja głównych idei teologicznych zawartych w J 13,31-16,33. To pozwoliło autorce ma precyzyjnie metodycznie ukazanie kontekstualności analizowanych idei. Określenie kontekstu oraz interpretacja poszczególnych zwrotów pozwoliła na pełniejsze zrozumienie tekstu w rozdziale trzecim i wyciągnięcie wniosków teologicznych w rozdziale czwartym.

W rozdziale czwartym (18 stron) autorka podaje właśnie wnioski teologiczne. W tym rozdziale, pod względem tak metodycznym jak i merytorycznym, szczególnie cenne są

podsumowania, w których autora podaje wnioski teologiczne do poszczególnych mów pożegnalnych: odpowiednio str. 174, 176, 178, 180 i 182.

Zakończenie pracy stanowi podsumowanie osiągniętych przez autorkę wyników analizy retorycznej J 13,31-16,33. Szczególnie interesujące jest podanie struktury retorycznej całej sekcji J 13,1-17,26 (zob. str. 185). Należy nadto zauważyć, że autorka w zakończeniu precyzyjnie podała wnioski teologiczne wynikające z przeprowadzonych przez nią badań: „Mowy pożegnalne w Ewangelii według św. Jana nie są zatem definitywnym pożegnaniem Jezusa z uczniami, lecz zapowiedzią Jego ponownej obecności. Jezus wykorzystuje starotestamentalne wzorce, takie jak pouczenia, ostrzeżenia, zachęty, metafory, w sposób efektywny przekazuje duchową mądrość zawartą w mowach pożegnalnych. Przygotowuje uczniów zebranych w Wieczerniku na pozorny tryumf ciemności. W rzeczywistości jednak, pozostawiając swój duchowy testament, umacnia uczniów w wierze, że Światłość pokona ciemność, że życie pokona śmierć, że Słowo zwycięży świat” (str. 186).

Drobne uwagi podane wyżej w niczym nie umniejszają wartości poprawności metodycznej rozprawy. Uwzględnienie ich sprawiłoby, że praca stałaby się jeszcze bardziej czytelna dla odbiorcy.

3. Ocena merytoryczna

Praca Anny Białowas pod względem merytorycznym nie budzi zastrzeżeń. Została bardzo dobrze przeprowadzona w oparciu o źródła, jakimi są mowy pożegnalne Jezusa zapisane w Ewangelii według św. Jana.

Podstawową zaletą pracy jest rygoryzm w przeprowadzeniu badań. Najpierw bowiem autorka przedstawiła szczegółowo charakterystykę hebrajskiej retoryki biblijnej. Ten zabieg pozwolił nader kompetentnie i merytorycznie podjąć się zadania analizy retorycznej J 13,31-16,33. Autorka bardzo szczegółowo dokonała podziału analizowanego tekstu, a następnie z dużym rygorem metodycznym zajęła się poszczególnymi częściami, uwypuklając w nich elementy hebrajskiej retoryki. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na fakt, że autorka nie tylko przywołuje różne koncepcje kompozycji Ewangelii wg. św. Jana (str. 44-45), lecz także podaje własną (zob. str. 45-46), która staje się dalej elementem kształtującym poszukiwania.

Jeszcze jedną zaletą rozprawy jest całościowe ukazanie idei obecnych w J 13,31-16,33. Autorka uwzględniła także powiązania jakie istnieją pomiędzy poszczególnymi ideami. Zabieg ten ułatwił niewątpliwie wyciągnięcie wniosków teologicznych. Znalazłem jednak pewne mankamenty merytoryczne w tej części pracy. Na str. 135 autorka stwierdza, że forma czasownikowa *edoksasthē* pochodzi od rzeczownika *doksa*. Moim zdaniem *edoksasthē* pochodzi raczej od *doksadzo*, a nie od *doksa*. Podobnie na str. 141 – *agapate* pochodzi raczej od *agapao*, a nie od *agapē*. W obu wypadkach bezpieczniej jest stwierdzić, że czasownik i rzeczownik mają ten sam rdzeń znaczeniowy.

Niewątpliwą jednak zaletą rozprawy jest ukazanie wniosków teologicznych, które pozwoliły na przedstawienie, prezentowanej już wyżej, struktury J 13,1-17,26. Bez wątpienia doktorantka jest bardzo dobrą uczennicą R. Meynet’a, mistrza w dziedzinie retoryki biblijnej.

4. Pytania

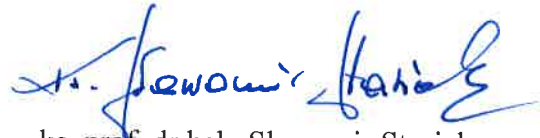
Pierwsze pytanie, które nasuwa się po przeczytaniu pracy, to: Jak na odkrycie orędzia J 13,31-16,33 wpłynęła dokonana przez autorkę analiza retoryczna tego tekstu? Poza tym: Na ile odkrycie koncentrycznej struktury J 13,31-16,33 pozwoliło na ukazanie J 15,1-17 jako centralnej jednostki?

Drugie pytanie dotyczy metodologii. Autorska we wstępie zauważyła, że do swojej analizy posłużyła się Biblią Tysiąclecia, wydanie IV. Zastanawiam się, dlaczego nie użyła ostatniego, piątego wydania Biblii Tysiąclecia albo po prostu jakiegoś innego?

5. Klauzula

Stwierdzam, że rozprawa doktorska Pani mgr-lic. Anny Białowąs, pod tytułem *Mowy pożegnalne Jezusa (J 13, 31-16, 33) w świetle hebrajskiej retoryki biblijnej*, Opole 2012, ss. 194, napisanej pod kierunkiem o. prof. Andrzeja Sebastiana Jasińskiego OFM, spełnia wszystkie wymogi stawiane rozprawom doktorskim z dziedziny nauk teologicznych, w dyscyplinie nauki teologiczne (*Ustawa o szkolnictwie wyższym z 20.07.2018 r. z późniejszymi poprawkami*, art. 187). Podane wyżej uwagi w żaden sposób nie podważają wysokiej jakości pracy pod względem metodycznym i merytorycznym. Wobec powyższego oceniam rozprawę na bardzo dobry z wyróżnieniem i wnioskuję o przystąpienie do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Wrocław, 12 kwietnia 2024 r.

ks. prof. dr hab. Sławomir Stasiak
PWT Wrocław